

gîndirea
sălbatică

TRADUCERE: I. PECHER

SUPRACOPERTA ȘI COPERTA: H. GUTTMAN

Claude
Lévi-Strauss **GÎNDIREA
SĂLBATICĂ**
TOTEMISMUL AZI

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ
BUCUREȘTI, 1970

CU O PREFAȚĂ DE PROF. MIHAI POP

CLAUDE LEVI-STRAUSS

LA PENSÉE SAUVAGE

©Librairie Plon, Paris, 1962

●

LE TOTÉMISME AUJOURD'HUI

©Presses Universitaires de France, Paris, 1965

Prefață

În cercetările de antropologie socială / culturală, antropologia structurală aduce un mănunchi de principii înnoitoare și o nouă orientare metodică. Ea își găsește expresia cea mai completă dar și cea mai complexă în opera lui Cl. Lévi-Strauss, operă ce marchează un moment important în dezvoltarea antropologiei contemporane și dă loc, pe planul larg al științelor umane, la vii dezbateri.

Principiile și analizele structuraliste fiind aplicate dincolo de matematică și logică, de fizică și biologie, de lingvistică, psihologie și antropologie și în alte domenii și adesea în domenii diferite la probleme de același tip sau în același domeniu la probleme de tipuri diferite, termenul a căpătat prin extensiune o încărcătură de sensuri ce nu îi sînt proprii. În științele umane structuralismul a fost considerat uneori de pseudostructuraliști, alții de antistrukturaliști, ca un curent filozofic ori ca o nouă concepție despre lume, sau ca o ideologie care opune relațiile de structură, în mod greșit, relațiilor sociale reale.

Luînd distanță față de aceste poziții neștiințifice, Cl. Lévi-Strauss a precizat în *Hommage aux sciences de l'homme*, că „Structuralismul sănătos practicat nu aduce un mesaj, nu deține cheia cu care se pot deschide toate broaștele, nu are pretenția de a formula o nouă concepție despre lume și nici măcar despre om, se ferește să elaboreze o terapeutică sau o filozofie”. (Cuvînt rostit la 11 ianuarie 1968 cu ocazia Conferirii medaliei de aur a Centrului Național de Cercetări Științifice al Franței, publicat în „Information sur les sciences sociales”, VII, 2, 1963, 10).

Antropologia structurală este deci o atitudine și o metodă științifică. Structura fiind un sistem transformațional cu legi

propriei ce derivă din corelațiile din cadrul sistemului și sint opuse proprietăților elementelor, se păstrează și se îmbogățește prin însuși jocul transformărilor, fără ca acestea să-i depășească limitele sau să recurgă la elemente externe. Ea se caracterizează prin totalitate, transformări și autoreglaj și este formalizabilă. Formalizarea este rezultatul analizei structurale pe când structura există independent de ea. Formalizarea poate fi tradusă în ecuații logico-matematice. Structura poate fi deci exprimată prin modele cibernetice (I. Piaget: *Le structuralisme*, Paris, 1968, 6—16).

Operind cu analiza structurală și modelarea, antropologia structurală se ocupă de manifestările cele mai elementare dar totodată și cele mai universale ale umanității. Ea tinde spre înțelegerea globală și coerentă a omului încercând, pe cât este posibil, să depășească modul propriu de a-l privi al diferitelor științe umane, pentru a le înlocui în cadrul unei științe a naturii. Ea devine astfel o știință fundamentală, pe care se vor sprijini în chip necesar celelalte științe umane. Este o adevărată infrastructură a acestora, oferindu-le datele fundamentale pentru cunoașterea omului. (G. Fleis chmann, *L'esprit humain selon Claude Lévi-Strauss*. „Archives européennes de sociologie“, VII 1, 1966, 27—28).

Cercetind problemele de bază ale antropologiei sociale / culturale: relațiile de înrudire și structura familiei, incestul, totemismul și gândirea sălbatică, magia, miturile etc., Cl. Lévi-Strauss urmărește în toate operele sale primordiale (*La vie familiale et sociale des Indiens Nambikwara*, „Société des Américanistes“, Paris, 1946, *Les structures élémentaires de la parenté*, Paris, 1949, *Race et Histoire*, Paris, 1952, *Tristes Tropiques*, Paris 1955, *Anthropologie structurale*, Paris 1958, *Introduction à l'oeuvre de Marcel Mauss*, Sociologie et anthropologie, Paris 1960, *Le Totémisme aujourd'hui*, Paris 1962, *La Pensée sauvage*, Paris 1962, *Mythologiques I — Le cru et le cuit*, Paris 1964, *II — Du miel aux cendres*, Paris 1966), studiarea spiritului uman.

Termenul a fost și el încărcat de ambiguități și se cere dezechilibrat de încărcătura idealistă și filozofică pe de o parte, de cea religioasă pe de alta. El este totuși mai potrivit decât cel

de mentalitate — mentalitate primitivă — care, ținând mai mult de domeniul psihologiei, pune limite unor explicații obiective.

„Antropologia modernă — structurală — nu se mai interesează în primul rând de ceea ce poate să gândească indigenul „în realitate“ și nici de mecanismele psihologice ale gândirii lui, ci mai mult de categoriile și structurile logice, obiective, implicate în speculațiile acestuia... „Obiectivitatea“ acestor structuri mentale consistă în posibilitatea de identificare între observator și observat, în posibilitatea însăși a existenței unei „gândiri obiective“. Planul spiritului va fi deci înainte de toate locul unei întâlniri obiective între civilizați și „primitivi“ pe care vom renunța o dată pentru totdeauna să-i separăm printr-o construcție a priori ca doctrina evoluționistă care considera orice gândire deosebită de a noastră o formă degenerată a mentalității științifice occidentale“ (G. Fleischmann, op. cit., 29).

Pentru spiritul uman, lumea apare la început ca un conglomerat de calități pe care le percepe empiric și pe care se vede nevoit să le sistematizeze pentru a nu se pierde între ele. Față de acest conglomerat el se vede în imposibilitate de a nu ordona. Deci sistematizarea calităților derivă din nevoia lui de ordine a lumii. Ea este primară și premerge orice reflecție metodică ori științifică. Este însuși semnul existenței lui ca om. Această necesitate de ordonare dezvoltă un sistem logic propriu pe care Cl. Lévi-Strauss îl numește logica calităților sensibilului sau logica sensibilului. Ea este intrinsecă spiritului uman. Prezența ei cvasi-biologică nu necesită o rupeie a omului de natură ci dimpotrivă presupune integrarea lui în aceasta.

Logica sensibilului este logica gândirii sălbatică.

„Ceea ce am încercat să definesc ca „gândire sălbatică“, — spune Cl. Lévi-Strauss — nu se poate atribui la propriu, nimănui nici chiar unei părți sau unui tip de civilizație. Ea nu are un caracter predicativ. Se poate spune mai degrabă că prin gândire sălbatică eu denumesc un sistem de postulate și de axiome necesare fundamentării unui cod care să permită să se traducă cu un randament cât mai puțin deficitar, „celă-

lalt“ în „al nostru“ și reciproc; adică, ansamblul condițiilor ou care noi putem să ne înțelegem mai bine, desigur întotdeauna cu reziduuri. În fond, „gîndirea sălbatică“ nu este în intenția mea decît locul de întîlnire, efectul unei sforțări de înțelegere „a lor“ de către „mine“ care nu mă pun în locul „lor“ și de „ei“ puși de către „mine“ în locul „meu“ (*La pensée sauvage et le structuralisme*, „Esprit“, noiembrie 1963, 634). Logica sensibilului este o logică a concretului și pe Cl. Lévi-Strauss nu-l interesează atît gîndirea sălbatică cît descooperirea modului în care felul lor de a gîndi poate fi tradus în felul nostru de a gîndi și invers. Aceasta pentru că pînă acum gîndirea „sălbaticilor“ i-a derutat pe antropologi care n-au vrut să admită că logica acestora este la fel ou a noastră. Într-adevăr la prima vedere totul părea illogic, toate corelațiile păreau fără sens, oamenii primitivi păreau a nu fi capabili să gîndească logic ci doar să divagheze pe firul unor asociații de idei sau de sentimente dintre cele mai neașteptate. Cl. Lévi-Strauss atît în *Le totémisme aujourd'hui*, cit și în *La pensée sauvage* și *Mythologiques*, caută să demonstreze că gîndirea primitivilor are o logică foarte riguroasă, foarte precisă, deși această logică nu funcționează la fel ou a noastră. El desprinde treptat această logică deschizînd calea spre o înțelegere reciprocă între oamenii care gîndesc în două sisteme deosebite. El nu-și ascunde credința că această logică este mai apropiată de regulile tip ale inconștientului care ne este comun și „nouă“ și „lor“. (v. Yvan Simonis, *Claude Lévi-Strauss ou la „Passion de l'inceste“*, Paris, 1968, 235—237).

Inconștientul însă are pentru Cl. Lévi-Strauss alt înțeles decît pentru predecesorii lui antropologi, pentru psihologi, pentru psihanaliști și decît pentru Lucian Blaga, de pildă, în sistemul lui de filozofie a culturii, „Incontestabil, este un termen mediator între „mine“ și „celălalt“. Aprofundîndu-i datele, noi nu ne confundăm, dacă se poate spune, spre noi înșine: atîngem un plan ce nu ni se pare străin pentru că ascunde eul nostru cel mai secret; ci fiindcă ne face să ieșim din noi înșine, ne pune în coincidența cu forme de activitate care sint totodată ale noastre și ale tuturor oamenilor. Astfel, înțelegerea (care nu poate fi decît obiectivă) formelor inconștiente ale activi-

tății spiritului conduce totuși la subiectivare; pentru că, în definitiv, este o operație de același tip cu cea care, în psiha-
naliză, permite să recuierim pentru noi înșine eul nostru cel
mai străin, și, în ancheta etnologică, ne face să pătrundem în
ceea ce este mai străin la ceilalți ca într-un alt eu al nostru.
În amândouă cazurile aceeași problemă se pune, problema
comunicării pe de o parte între eul subiectiv și eul obiectiv, pe
de alta între eul obiectiv și altul subiectivizat. Și în amândouă
cazurile cercetarea, cit mai riguros pozitivă a itinerariilor
inconștiente a acestei întâlniri, trasează o dată pentru totdea-
una, în structura innăscută a spiritului uman și în istoria
particulară și ireversibilă a indivizilor sau a grupurilor, con-
dițiile succesului" (*Introduction à l'oeuvre de Marcel Mauss*,
XXXI).

Inconștientul este deci o categorie a gândirii colective, ce
face posibilă comunicarea prin gândirea simbolică. Comunica-
rea nu se face decât pe calea semnelor. Dacă este posibil să
comunicăm lucruri este numai datorită intervenției sistemului
simbolic. Inconștientul este responsabil de această posibilitate.
El este purtătorul acestui sistem. Inconștientul se reduce deci
la un termen prin care denumim o funcție, funcția simbolică,
specific umană, fără îndoială, dar care, la toți oamenii se
exercită după aceleași legi: ceea ce se reduce, în fapt, la
ansamblul acestor legi. Simbolul este un signifiant, signifi-
antul a ceea ce este semnat. Dacă vorbim de signifiant și
semnat vorbim deci de semn. Caracterul propriu al lumii
umane este să comunice semne: aceasta este însăși funcția
inconștientului nostru. Pentru antropologie, care este o comu-
nicare a omului cu omul, totul este simbol și semn așezat ca
intermediar între doi subiecți (v. Yvan Simonis, *op. cit.*,
83—84).

Spiritul indigen este inconștient în sensul că nu cuprinde
cunoașterea propriei sale cunoașteri. El procedează ca și cum
distanța dintre om și natură, care există în realitate, n-ar fi
decât mediul unei perpetue treceri de la un domeniu la altul.
Omul totemic interpretează natura antropomorf, dar se inter-
pretează și pe sine identificându-se cu entitățile naturii. Dar
însăși faptul că există o trecere de la un domeniu la altul ne

dovedește existența unei gândiri subiacente care în loc să confunde omul cu natura stabilește distanța între cele două regnuri. Deci inconștientul nu însemnează o lipsă a conștiinței diferită între om și natură ci numai imposibilitatea de a exprima această diferență în termeni abstracți, de a o teoretiza. Dar lipsa ei de abstractizare, de terminologie abstractă nu împiedică gândirea sălbatică să exprime numeroasele raporturi speculative existente între fenomene. Ea face aceasta prin evocarea calităților pe care le-a cunoscut empiric, grupînd aceste calități în moduri proprii. Fiind cu totul concretă gândirea sălbatică este valabilă numai *hic et nunc*, într-o lume în care aceste calități sînt perceptibile și numai pentru cei ce le pot percepe în modul lor propriu. Dar pe de altă parte ea permite ca omul să-și dea seama permanent de unitatea dintre el și natură, fără să traseze hotarul pe care l-a trasat gândirea științifică făcînd din om doar un *spectator mundi*.

În gândirea sălbatică calitățile sensibile sînt tratate ca simboluri. Gîndirea sălbatică este deci o gîndire simbolică, calitativă, ce operează cu elemente prefabricate care există în alte contexte decît sistematizarea sa ideologică (v. *Le cru et le cuit*, p. 246 și urm.).

Discutînd despre totemism ca logică naturală, ca „ideologică” și deducînd prin el gîndirea sălbatică, Cl. Lévi-Strauss caută înainte de toate să stabilească diferențe între acestea și spiritul occidental pentru a deschide căile spre o teorie generală a spiritului uman. „Mai întîi trebuie să reținem faptul că gîndirea sălbatică îndeplinește două condiții esențiale oricărui efort omenesc: a) gîndirea indigenilor, ca și gîndirea noastră, este căutare de ordine în natură și societate. Indigenul, chiar și cel primitiv, nu este confruntat nici un moment cu o lume haotică în care ficcare lucru poate avea aceeași importanță. Pe de o parte, perceperea presupune o anumită reliefare și orice reliefare este o rînduială. Pe de altă parte, această rînduială a lumii este departe de a fi doar utilitară. Ea implică mai de grabă un adevărat interes teoretic, o necesitate de cunoaștere pentru cunoaștere. Lucrurile nu sînt apreciate pentru că sînt bune de urmat ci pentru că sînt apte să fie gîndite. Această căutare permanentă de ordine (taxinomie), această

încălinare constantă spre clasificare este întrucitva echivalentă cu știința și/ sau cu estetica noastră. b. A doua caracteristică a acestei gândiri este interesul bine marcat pentru sistematizarea obiectivelor și calităților cunoscute și aceasta fără a evita ci, dimpotrivă, căutind contradicțiile. Gîndirea sălbatică pare să se lege în chip cu totul aparte de calitățile care pot fi organizate în perechi de opoziții. Aceste opoziții concrete nu par a interesa peste măsură gîndirea noastră stimulată mai mult de genul proxim și diferența specifică. În schimb, la indigeni ele declanșează un mecanism intelectual foarte complicat care duce la elaborarea unei viziuni complete despre lume. Noi suportăm, de pildă, cu calm ideea că carnea se mănîncă și fiartă și crudă, pe cînd gîndirea sălbatică — așa cum a arătat Cl. Lévi-Strauss în ultima sa carte — este în stare să facă din aceasta piatra unghiulară a unei mitologii ce tinde să explice originea lucrurilor.

„Gîndirea sălbatică nu se oprește însă la elaborarea pur și simplu a opozițiilor calitative. Ea continuă să speculeze asupra raporturilor susceptibile dintre perechile de opoziții pînă ce descoperă o simetrie armonioasă ce se desprinde printre aparentele asimetrii ce leagă aceste opoziții... Avem multe indicații care ne arată că gîndirea sălbatică încearcă să reconstitue ordinea printre dezordine, să învingă continuul original și haotic al lumii cu ajutorul discontinuului ordonat al structurilor” (G. Fleischmann, *op. cit.* 32—33).

Această organizare, acest proces de structurare depășește calitățile lucrurilor constatate empiric, depășește și actele psihologice prin care ele sînt receptate și ne obligă să trecem de la analogiile externe — de la asemănări, la omologii interne, la ordinea logică dintre structuri. Omologiile sînt noțiunile-cheie ale logicii sensibilului.

Desigur că în gîndirea sălbatică desprinderea acestui sistem de omologii interne nu este ușoară.

„Problema sistemului de transformări” oferă un bun exemplu al dificultăților pe care analiza trebuie să le învingă pînă ce ajunge la germenul logic al reflecțiilor indigene, aparent confuze și haotice. Impresia de confuz vine de la faptul că firul gîndirii lor trece de la o sferă a calității la alta și de la

faptul că lucrurile sînt asimilate funcțiilor și viceversa, că speciile și indivizii se confundă, că în general nici o gîndire consecventă nu pare a fi urmărită. Se poate totuși observa că diferitele opoziții dintre calități formează cea mai mare parte a speculațiilor lor, nuclee cristalizate, și că gîndirea sălbatică stabilește analogii între ele, omologii chiar, legînd prin acestea un lucru de altul. Dar pentru gîndirea europeană constituie o problemă faptul că opozițiile acestea n-au nimic de-a face cu „contradicțiile” logicii noastre, care pot și trebuie să fie diferite, independent de orice context concret. Gîndirea sălbatică pură urmînd o logică concretă condiționată de o necesitate a posteriori, ne este imposibil să știm ce înseamnă pentru un indigen o contradicție sau o opoziție oarecare fără a fi cercetat în prealabil condițiile lui de viață și fără a cunoaște fenomenele care i-au atras atenția. Întrucît în fiecare caz aparte, sensul propriu al contradicțiilor se cere interpretat, gîndirea sălbatică depinde de infrastructura ei etnografică, cel puțin pentru conținutul ei concret. Deci, abia după o analiză sociologică această gîndire poate fi supusă unei structurări logice mai avansate. Firește că în acest caz există pericolul ca datele empirice să dispară încetul cu încetul în timpul analizei și interpretării. Dar procedeul poate fi susținut prin stabilire de paralelă cu procedee din alte științe, de pildă din lingvistică, care metodologic procedează cu succes înlocuind datele empirice cu structurile care sînt abstracții de ordin calitativ”. (Eugène Fleischmann, *op. cit.*, p. 33—34).

Gîndirea sălbatică este deci „o ideologie”, o sforțare de a sistematiza lumea, după un sistem logic propriu. Ea nu este o etapă spre cunoașterea științifică ci un sistem de cunoaștere bine articulat, paralel cu cunoașterea științifică.

Vorbind despre magie ca practică ce are la bază logica sensibilului, deci face parte integrantă, prin sistemul de ideae care-i stă la bază, din gîndirea sălbatică, Cl. Lévi-Strauss spune: „Mai curînd o umbră care își anticipează corpul, ea este într-un sens, completă ca și el, tot așa de desăvîrșită și de coerentă în imaterialitatea sa ca și ființa materială pe care o precede doar cu puțin. Gîndirea magică nu este un debut, un început, o schiță, o parte a unui tot încă nerealizat; ea alcătu-

iește un sistem bine articulat; independent, sub acest raport, de celălalt sistem pe care îl va constitui știința, în afară de analogia formală care le apropie și face din primul un fel de expresie metaforică a celui de al doilea. În loc, deci, a opune magia și știința, este preferabil a le considera în paralel, ca două moduri de cunoaștere, inegale ca rezultate teoretice și practice (căci din acest punct de vedere este adevărat că știința reușește mai bine decât magia, cu toate că magia preformează știința în sensul că și ea reușește uneori), dar nu prin genul operațiilor mintale pe care amîndouă le presupun și care se deosebesc mai puțin prin natura decât prin funcția tipurilor de fenomene cărora se aplică (*Gîndirea sălbatică*, p. 153).

Cercetarea structuralistă a gîndirii sălbatice vizează, cum se vede din cazul magiei, totalitatea experienței umane, atît clementele ei materiale cît și cele spirituale. Ele formează un singur ansamblu denumit *praxis*. Între *praxis* și practică se intercalează întotdeauna ca mediator, schema conceptuală prin care materia și forma, lipsite fiecare de existență independentă, se concretizează ca structuri. Aceste structuri sînt realități empirice și inteligibile totodată. Ele sînt strîns legate de simbolică, care nu este de fapt decît ansamblul legilor structurale ale inconștientului nostru. Desprinderea structurilor prin analiză presupune elaborarea de modele. Aceste structuri-modele ne-formale devin totalitățile fundamentale ale cercetării științifice. Deși privește spiritul inconștient, ele presupun reflexiile conștiente ale cercetătorului. Deci, scopul ultim al antropologiei structurale este să desprindă un sistem referențial dependent atît de observator cît și de obiectul observat. Acest lucru se obține sub forma de ipoteze formulate de cercetători și verificate prin observarea fenomenelor. În felul acesta cercetarea încetează să mai fie o fugă după gîndirea sălbatică în sine și devine o întîlnire între egali în cadrul unei teorii noi a spiritului uman, în care diferențele semnificative pot fi sesizate prin omogenitatea presupusă rațional între subiect și obiect. „Se poate spune deci — afirmă Eugen Fleischmann — că spiritul „occidental“ nu poate căpăta conștiința naturii sale proprii fără să treacă prin stadiul gîndirii sălbatice care este în el însuși și în ceilalți“ (idem, p. 57).

Această ipoteză pare a se verifica nu numai pe planul cercetării sincronice ci și pe cel al raporturilor diacronice, mai cu seamă în urma ultimelor descoperiri arheologice care pun în lumină nouă contribuția culturii neolitice la formarea spiritului european.

Deci în ultima analiză gîndirea sălbatică de la care ne vin artelc civilizației neolitice, operează tot felul de clasificări care sînt mult timp suficiente fiindcă sînt valabile atît pe plan teoretic cît și pe plan practic.

Cunoașterea acestei științe a concretului este unul din obiectivele primordiale ale antropologiei structurale. Această cunoaștere este necesară pentru pătrunderea spiritului uman în ceea ce are el fundamental, pentru stabilirea pe planul lui a comunicării dintre noi și ceilalți, dar și pentru înțelegerea surselor istorice profunde ale civilizației noastre. Cunoașterea ei științifică presupune un larg proces de analize structurale, de stabilire de omologii, de modelare, pentru a elabora sistemul global și coerent al ei. Această operație complexă și anevoioasă o încearcă Cl. Lévi-Strauss în lucrarea ce apare acum în traducere românească. Ea va îmbogăți literatura noastră de specialitate și va deschide noi căi spre înțelegerea unora din fenomenele de străveche sorginte ale culturii noastre populare. Va constitui în orice caz prin principiile și metoda structuralistă o școală de cercetare științifică înaintată pentru toți cei ce cercetează la noi cultura populară.

Prof. MIHAI POP

REDACTOR: AUREL DICU
TEHNOREDACTOR: GHEORGHE POPOVICI

COLI DE TIPAR: 30,00 + 8 PAG. PLANȘE
INDICI PENTRU CLASIFICAREA ZECIMALĂ:
PENTRU BIBLIOTECILE MARI: 5A : 91 (.)
PENTRU BIBLIOTECILE MICI: 5 A

INTREPRINDEREA POLIGRAFICA CLUJ
STRADA BRASSAI Nr. 5-7
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMANIA
COMANDA Nr. 152

